

volt szellemi energiákkal; s ma már egyre inkább racionálisabb, szürkébb, szegényebb lesz a szemlélete. Tehát a két értékes lehetőség (a régi szemlélet és az európai művelődés) között nem történt, nem történhetett meg az átmenet. Hogy ez a mai lélekállapot milyen nagy és szellemi életünk fejlődése szempontjából milyen végzetes jelenség, erről nem kell részletesen beszélni. Szekfü Gyula joggal írhatta a magyar parasztról: „Hogy Magyarország legtermékenyebb harmada idegen uralom évszázadai alatt is megmaradt magyarnak, az a magyar paraszt érdeme”.⁴⁰ Magyar történetünk utóbbi nagy veszteségei között ennek a magyar paraszt-léleknek sorvadása számítható a legnagyobbak közé.

Ortutay Gyula.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Hengerbóc.

E szó 'bukfenc, hátrafelé való bukfenc, oldalaslag lefelé való hempergés' jelentésben Sopron és Vas megyében használatos. Változatai: *henger-buc* CzF. (*bukfenc* a.), *hengeri-buc* Kassai. Igeképzések: *hengerbócoz* CzF., *hengerbuócoz* Sopron m., *hengerbócál* Vas m. Kassai MTsz., *hengerbocázik* Sopron m. MNy. 4:384. Az EtSz. szerint „első tagja *hengeredik*, utótagja pedig talán a *bukik* igével függ össze“. A szó főnévi származékai azt bizonyítják, hogy a *bukik* igével nem áll semmilyen kapcsolatban sem. Ezek a következők: *henger-buck* Márton 1807, *henger-bucok* 1823 (vö. *hengerbuckot hányók* Kazinczy, Nyr. 45:76, *hengerbuckot vet*, *hengerbuckoz* Debrecen NyF. 25:10, 29, MTsz.), *henger-buckó* Bihar, Hajdú, Szabolcs m., *henger-bucka* CzF., *hengerbuckáz(ik)* Márton 1807, CzF. MTsz. Alföld, *hendertuckázik* Felsőbánya MNy. 4:384, *henterbuckázik* MTsz., *hemperbuckázik* (Csintalan napsugár hemperbuckázik a fehér havon) MNy. 2:135.

Nyilvánvaló, hogy az összetétel második tagja az a szócsalád, amelybe a *bucka* is tartozik. A *bucka* (első adat Nátlynál) az Alföldön 'kis homok- v. fövényrakás, dombocska', a Velencei tó mellékén 'ritkás nádas hely' MTsz. Somogyszentbalázsról ezt az adatot közlik: *bucok* (ragozva: *buckot* és *bucokot* CzF.) 'b u c k a, földben maradt fatörzs' Nyr. 36:142; a MTsz.

⁴⁰ A magyar állam életrajza, 85. o. Bpest, [1923.].

szerint Tolna m.-ben 'földben maradt fatörzs, tuskó' jelentése van, CzF.-nál pedig 'egy darab bu c k ó t képező idomtalan tömeg, pl. hant, földrög, csomó anyag'. Zemplénben 'tömzsi kis emberre és gyermek'-re is mondják (Nyr. 25:91; vö. leánykája... *butzkos* természetű, gömbölkő szűke ábrázatú, 1781 Székesfehérvár MNy. 6:327): *Bucok* helyett *buckó*-t is mondanak, még pedig nemcsak 'kövér vastag, zömök ember vagy gyermek' (Zemplén, Gömör m., Vác, Kisújszállás, Szalonta, Rábaköz), hanem az utóbbi helyen *bucók*-kal együtt 'tuskó' jelentésben is (Nyr. 25:91, MNy. 14:161, NyF. 10:64, 69:15). Hetészen *bucku* szintén 'tuskó', Bakonyalján 'kis tuskó' (NyF. 34:76), Háromszékben 'nagy kő- vagy földhőmpölyeg' MTsz. A Répce mellékén, Bakonyalján és Tatatóvároson jelent még kinövést, dudorodást a fán, testen (MTsz. NyF. 34:33, Nyr. 39:79). Valószínűleg ezek magashangú változatai: *bicke* 'b u e c k a' Bácsmartonos Nyr. 47:91, *töcök* 'a talaj kis emelkedése, domborulata' Somogy m. MTsz., *fa-böcök* 'fatuskó', Tatatóváros Nyr. 39:77, *böcek* 'a földből kiálló hegyes fa v. tuskó' Vas m. Nyr. 30:102, 'kis tuskó, tőke' Kemenesalja MTsz. Bakonyalja NyF. 34:76 (itt *bücker* is). Kétségtelen ebbe a szócsaládba tartozik: *bucó* 'göcsös, rögs, bunkós' CzF., 'pufók, kövér arcú; tömzsi, kövér, vastag' Nyitra m. MTsz. *bucó* 'teltképű, kövérképű' uo. Nyr. 28:495; *bocó* 'ostoba' (arc) Balaton mell. MTsz. A jelentésre nézve vö. *bucak* 1. 'tuskó, vastag tőke'; 2. 'apró szarvú, rövid lábú, zömök testű szarvasmarha'; 3. 'buta ember' Székelyföld MTsz.

Az előbbieket valamennyien egy *buc*, *boc* alapszóra utalnak, s ez nem lehet más, mint a székely *buc* (*buc* PP. 1782, *boc* Kassai; vö. *buci* 'vastag combú' MTsz. EtSz.). A szónak van hangátvetésés alakja, *cúb* 'comb, kül. szárnyasok v. vágó marha combja', Csallóközből is föl van jegyezve. Ennek a származékai: *cubok* Kassai, *cubók* Gyarm. Abrudbánya, Székelyföld, *cobók* BSzabó D., Székelyföld, Szentendre, *cubák* Szilágy m., Kolozsvár, Abrudbánya, Székelyföld MTsz. Az EtSz. helyesen ide vonja: *copák* 'comb' Tzs. 1838, 'inas lábszáresont' Halas Nyr. 8:86, 'ínyes, rágós hús' Zenta 38:376, *cupák* 'csontos, izmos hús' Dunapataj, 39:331, *cubák* 'inas hús' Nagykúnság 16:191, 'lábikra' Háromszék 29:431, *cubak* 'konc, esont' Dunántúl 5:128, *cujbók* 'kövér hús' Ács Komárom m. 41:291, melyek arra vallanak, hogy ezek eredetileg nem testrészt jelentő szavak voltak, hanem általában idomtalan tömeget, föld-, hús-, fadarabot jelentettek. Valószínűleg szintén idetartoznak: *cóp* Hétfalu, *copák* Mármaros m. MTsz., *cubak* Nagykanizsa NyF. 48:61 haj-

fonadék', sőt a *copákás*, *cupákás* 'szalonnás (kenyér)', 'agyagos, tapadós (föld)' szó is.

Hengerbóc tehát voltaképp azt jelenti: 'guruló tömeg'. Hasonló jelentésű szavak: *hengérbutykáztat*, *butykáztat* 'buktat, hengerít' Zilah Nyr. 28:286; *butykázik*, *kecskébokázik*, *kecskébokát vét* 'bukfencezik, bukik' 234, (vö. *butykó* 'fatuskó' 231, Kisküküllő m. 32:51, 'bütyök, kisebb kinövés a lábon' MTsz. *butykósbót* 'furfósbót' Tárkány Nyr. 43:165, *butykás-kató* 'búbos pacsirta' Szilágy m. MTsz.); *bucska*, *kecskebucska* Háromszék m. MTsz. *kecskebucsa* Hétfalu MNGy. 10:413, 463, 'bukfenc'; (*kecske*) *bucskázik* 'bukfencezik, bukik' Székelyföld, *kecskebicska*, *kecskebicskázik* Dráva mell. MTsz. Ugyanazt jelenti továbbá: *kecske-kóra*, *-kóré*, *-górá* Székelyföld MTsz., *kecskekóra* Kisküküllő m. Nyr. 39:285-6, *kecskekórázik* MTsz., melyek második tagja a *kóró* szó, s a szélhajtotta száraz kóró képét idézi föl (vö. *ördögsekér*)*.

Az EtSz. a *buckó*, *tucka* szót azonosítja a *butykó* (*butkó*, *botkó*), *bütyök* (*bötök*, *bötkő*, *bütkő*, *bütykő*) szavakkal (vö. még: *bütykó* 'nagyobb hegység apró kiálló csúcsai' Csikszentdomokos NyF. 9:27). Azonban valószínűleg eredetileg két különböző szó összekeveredésével állunk szemben. A *buc* eredeti hangalakja *busz* volt (vö. *buz* 'comb' ACsere, *buksz* 'földben maradt fatörzs, tuskó' Tolna m. MTsz., hangátvetéssel **busz*k ból). A másik szócsalád alapszava Hefty szerint (Nyr. 40:163) a székely *böt*, *büt* (*bütü*, *bütü*) 'vég, elvágott vég, lapos vég' (*bütü* Kolozsvár, *bütö* Désakna 'harangnyelv') MTsz. „*Bütü*, *hegybütü* névvel a székely olyan hegyfokot szokott jelölni, amely nem hegyesen, hanem kerekdeden végződik“ (Orbán Balázs).

Beke Ödön.

Kács, Kácsfalu.

Törökös helyneveket keresgélve Baranyában, megakadt a szemem *Kácsfalu*-n. Ez 1323-ban *poss. Kachfalva* és *terra Kaach (Csánki)*. Kétségtelen ebből, hogy *Kács* személynév. Ilyenképpen csakugyan elő is jön a régiségben. Borsodban van *Kács*, Anonymus *Casu*-ja (olv. *Kacsu*). Mivel e vidéken a török nevet viselő *Ócsád*, *Örsúr* apja kapott birtokot, föltehető, hogy *Kács* is török személynév.

* A szóban forgó *buc* van nézetem szerint a következő növénynevében: *buc-kóró* Tarcál Kassai EtSz., 'véres virágú mezei pézsmá, *centaurea campestris*'; vö. *bwts-koro* 16. sz. MNy. 4:425.